

TRANSILVANIA

FÓIA ASOCIAȚIUNEI TRANSILVANE PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI
CULTURA POPORULUI ROMÂNŪ.

Nrulă 3.

SIBIIŪ, 15 MARTIE 1892.

Anulă XXIII.

Cu inimă plină de durere aducem la cunoșcința onoratului nostru publică, că zelosul și meritatulă profesoră seminarială

Ioană Popescu,

protopresbiteră, asesoră consistorială, deputată congresuală și sinodală, membru corespondentă ală Academiei române, membru de comitetă ală Asociașunii transilvane, fostă directoră ală școlei civile de fete, prim-secretară ală comitetului Asociașunii și redactoră ală acesteii foi etc.,

după ună morbu greu, astăđi la 2 óre p. m. a încetată din viață, fiindă în etate de 60 ană.

O biografă a distinsului profesoră, pedagogă și literată ală nostru sperămă a poté aduce în numărulă următoră.

Fiă-i țărâna ușoră și memoria binecuvântată!

Sibiiă, 3/15 Martiă 1892.

Redacșunea „Transilvaniei“.

COLCHI, METEREAQUE TURBA.

Aceste cuvinte se cuprindă într'unu versu alu lui Ovidiu și cuvintele se referescă la Dacia înainte de colonizarea Itomanilor.

E datorința tuturor scriitorilor popórelor, ca se scriuteze tóte, ce se referescă la teritoriile, pe cari locuiesă popórele lor. Acele tóte, suntu materiale de geografia, de etnografia, de istoria și de limba popórelor, cari pe acele teritorii au esistat mai nainte de a fi ocupate de popóre, cari adă trăiesc pe ele.

Acésta datorință o avem și noi pentru teritoriul, pe care ne aflăm adă. Despre Dacia, din timpul dinainte de colonizarea Romanilor, ba chiar și din timpul lor, nu suntu prea multe date, și nici aceste așa culese și critisate, încâtă se putem stă cu mânil în peptă și se admirăm lucrările gata ale antecesorilor nostri; ci trebuie ca noi să le scrutăm, pentru ca să lămurim geografia și istoria vechiă a țerei și se cercetăm elementele limbice ale popórelor locuitoare înainte de noi.

Aceste scrutări, punendă la o parte interesul științific pentru geografia, etnografia, istoria și limbile vechi din țeară, după mine suntu de însemnătate și pentru multele întrebări naționale românesce puse de scriitorii străini la ordinea zilei, — între altele, că ore susținut'am noi numirile de localități ale popórelor anterioare? Și că ore noi, prin aceste putem se dovedimă continuitatea noastră din minutul aședărei coloniilor romane pe acestu teritoriu?

Mai multe scrieri ale mele țintescă totu la întrebări de natura acésta, — căci trebuie se facem studiele premergătoare, pentru de a puté responde odată la tóte.

Dar' vine în urmă și *Traugott Tamm* ¹⁾ și ne spune, că studiul numirilor de localități în Dacia e de mare însemnătate, și că pe acestu teren, viitoriului e susținut unu câmpu largu de scrutare plinu de rezultate.

¹⁾ Über den Ursprung der Rumänen, Traugott Tamm, Bonna pag. 53, 86 etc.

Adeveratū ; dar câmpulū e pre largū și scrutările sūntū pre grele, — înse cu încetulū se lucrămū. Decī sē revenimū la materiā.

Cuvintele citate: „*Colchi Metereaque turba*“ se află la Ovidie în cartea a două a Tristelorū (Lib. II. Tristium) Versū 187.

Ultima perpetior medios proiectus in hostes.
 Nec quisquam patria longius exul abest
 Solus ad egressus missus septemplicis Histri,
 Parrhasiae gelido virginis axe premor.
 Iazyges et „*Colchi Metereaque turba*“, Getaeque
 Danubii mediis vix prohibentur aquis. Pe românesce :

Aruncatū în mijloculū inamicilorū, suferū cele din urmă ; și nici unū exulatū nu e mai de lungū absinte de patria sa. Singurū (sūntū) trāmisū la eșirea Istrului (Dunăre) cu șapte gurī, sūntū apēsātū (suferū) de osia gerōsā a virginei parhasice. Iazygii și *Colchii*, și *turma Meterea* și Geții abea se oprescū prin apele dela mijlocū ale Dunării.

Se vedemū, pe ce timpū și de unde a scrisū Ovidie ?

Ovidie Nasone Public, poetū renumitū romanū, s'a născutū la anulū 43 ante de Christosū în Sulmo, din țēră Pelingilorū (dela Latium spre nordū resăritū), și pentru învățatură a venitū la Roma. După o călătorīă în Grecia și în Asia a întratū în oficiū de statū, dar avēndū aplecare cătră poesiă, s'a retrasū din oficiū și în Roma a petrecutū o viețā pentru arte și pentru plăcerī sociale ; și deși Ovidie, prin a treia căsătorīă a sa erā în relațiunī amicabile cu împēratulū Augustū, acesta totuși la anulū 9 după Christosū l'a esilatū la Tomi, unū orașū lângă Marea-nēgră, în țērișōra odatā Scythia mică, sub Romanī partea estremă din Mesia inferiōre, ađi Dobrugia. Acī a muritū Ovidie în anulū alū 8-lea alū esiliului, adecă alū 17-lea după Christosū. În esiliū, între altele, a scrisū elegiī sub titlulū de Tristia (de cele triste, poesiī de plāngerī pentru sōrtea sa) în cinci cărți.

Astfelū Ovidie a scrisū înainte de 17 după Christosū : și fiind că colonisarea Romanilorū a fostū pe la 106 după Christosū, a scrisū cu 89 anī înainte de colonisare. Pe timpulū

colonisărei în drépta Dunărei eră Mesia (ađi Serbia, Bulgaria și Dobrugia), eară de a stânga Dunărei era Dacia, — și anume pe teritoriul de ađi alu Romăniei dela Dunăre, se amintesc Geții, pre cari și Ovidie 'i anumesce. Aceste pentru orientare în materia temeî.

Celū ce scrutéză, trebuie să cerceteze, óre altulū scrutat'a acéstă temă?

Dlū Hașdeū în „Istoria critică a Românilorū“ pag. 278 a supusū studiilorū sale critice: Meterea turba și Colchi. Dlū Hașdeū a scrutatū acéstă materiă cu multă diligență și după alți auctori, dar' rezultatele studiilorū sale critice se risipescū, fără de a se puté susținé vr'o valóre a lorū. Pentru acésta, și ca se cuprindemū pe deplinū tema arétatā, voiū împărtăși mai nainte studiele dlui Hașdeū.

Dlū Hașdeū începe: „În aceste câte-va cuvinte sūntū cuprinse *două grele enigme*:

I-iū, ce să fiă: *Meterea*? Apoi citéză 4 păreri dela 4 autori, cari și-au datū părerea asupra cuvântulū *Meterea*.

1-ia. Prin Meterea se înțelege o urbe în regiunea superioră a Nistrului, adecă pe carea Ptolomeiū o numesce: Maetonium. (Ovidius edit. Lemaire, Paris 1822 pag. 69). Dlū Hașdeū đice: „Acésta primă ipotesă este de totū puerilă, căci după numele unū problematicū orașū, fără de nici o însemnătate, care nici acela nu este Metereum, ci Maetonium, nu se putea đice *regna*, nici chiar *turba*.

2-a. Meterea este o corupțiune în locū de Neurea, referindu-se la Neuriî, poporū sciticū, cam din Galiția actuală. (Totū acolo) dlū Hașdeū đice: A dóua ipotesă nu aduce în sprijinulū sēu nici macarū o plausibilitate paleografică, de óre-ce Neurea, orī-cum se fiă fostū în manuscrise, cu greu se prefăcea în Meterea.

3-a. Meterea după Katancsich vine din greca: apó tou metachomai, însemnândū *glóte vagabunde*. (Katancsich de

Istro pag. 114). Dlă Haşdeu ice: Opiniunea lui K. nu se impacă cu Ovidie poetulă, depingëndă ca vagabunde tôte popórele ermului nordică ală Dunărei, încătă nu putea sã cualifice numai pe unulă din ele, și apoi fără a ne spune, pe care anume.

4-a. Meterea după Zamoscius derivă din greculă : *μετωρειος*, adecă: trans-montană, indicândă într'ună modă generală *tôte gințile de peste Carpați*. (Zamoscius *Analecta lapidum* în Dacia, Patavii 1593 pag. 60). Dlă Haşdeu ice: „Singura ipotesă seriósă e a lui Zamoscius. Ea ofere mai multe condițiuni de admissibilitate. O espresiune atătă de vagă, ca *meterea turba* sėu *meterea regna* (regate!) nu se póte aplică la o regiune apropiată de reşedința lui Ovidie, carele în privința eriloră învecinate întrebuițeză nisce termină concreți: Coralii, Bessii, Scitii, Sarmatii etc. „*Admitëndă modulă de a interpreta ală lui Zamoscius*, se nasce întrebarea: De-ce óre poetulă a pusă *Meterea*, în locă de *Metorea*, după cum ar urmă se fiă transcrisă din *metoreios*? Totulă se esplică prin esigința de prosodiă, căci în versulă de mai susă ı trebuia o vocală scurtă, pe când în vorbe grece, *o* și chiar *a* în compozițiune fiindă a se lungi în omega, ca în metonymia, akroreia etc. În acestă chipă, tôte celelalte nume găsindu-și aplicațiunea în Zona danubiană și cea muntósă, meterea turba remăne, fórte naturală, pe seama *trans-montaniloră*, completândă *tabletulă și justificândă ipotesa lui Zamoscius*.

Aceste dară le grăi dlă Haşdeu, ca părerea sa.

Eu mai ıntăiă de tôte sã desbată cuvântulă *turba* (din care avemă: turma) și sã caută chiar în Ovidie, óre elă mai folosesce undeva cuvântulă *turba*, și în ce înțelesă; pentrucă Ovidie ne póte spune mai lămurită, ce a înțelesă sub *turba*?

a) *Turba doctorum* Nasonem (Ovidium) novit. Adecă *turma invēțașiloră* cunósce pe Nasone (Ovidie). Liber II. Tristium, versă 119.

b) *Vulgus adest scythicum, braccataque turba Getarum*. Adecă: Poporū sciticū e aci, și *turma inciorecită* (înnădrăgită a Geților. *Tristium Lib. IV, cânteculū 6, versū 47.*

c) *Vix ope castelli defendimus, et tamen intus mixta fac Graecis barbara turba metum.* Adecă: Abia ne apărămū c ajutoriulū castelului (întăritū), și totuși înlăuntru (în castell *turma barbara*, amestecată cu greci, ne face frică. *Tristium lib. V, elegia 10, versū 27.*

d) *Cur unquam Colchi Magnetida vidimus Argon, turbaque Phasiacam Graia bibistis aquam.* Adecă: Pentru-ce noi Colchiī privirămū cândva Argo (luntrea) magnetica (din Magnesia din Thessalia), și *turma graică* pentru-ce beți apa din riulū Phasis. *Heroides lib. XII. epistola a 12, versū 9.*

Astfelū dară: *turma învățaților, turma Geților, turma barbară și turma graică* ²⁾. Din aceste se vede, că *turba* însemnă: turmă, cioporū, mulțime și nu regna (crăimī); mai departe din *turma graică*, seū a poporului graică, alū Grailorū și din *turma Geților* se vede, că *turba* din „*Metereaque turba*“ se referesce la unū poporū Metereu, seū alū *Metereilorū*.

Alexandru Berg a tradusū *Tristele* lui Ovidie pe limba nemțescă și în usulū gimnasielorū și alū lumēi culte. Versurile citate le traduce astfelū: *Geten und Colchier hält, und Iazyger und Metereer kaum des Danubiusstroms reissende Fluth von mir ab.* Apoi și în notă constatéză poporulū *Metereilorū* în Dacia ³⁾.

Metoreios (μετωρειος) ca cuvântū grecescū nicī nu a esistatū la scriitorii vechi greci (veđi *Griechisch-Deutsches Wörterbuch*

¹⁾ *Bracca*, latinesce cióreci seū nădragi scurti; *braccatus*, celū cu cióreci scurti; *Hosen nemț.* *Cicero epist. XV ad M. Varronem: Nunc vero etiam braccatis et transalpinis nationibus. Gallia transalpina s'a numitū și braccata, pentru-că Gallii seū Celți purtaū cióreci scurti.*

²⁾ *Graioi*, unū poporū păonic; *Graia* orașū în Bœtia. Adjectivū: *graikos*, adecă greci, — cei ce erau cu luntrea: *Argo*.

³⁾ *Grig. G. Tocilescu în Dacia înainte de Romanī pag. 420, asemenea în locū de Meterea turba, numesce poporulū: Metereii.*

de Val. Chr. Fr. Rost). La greci există prepozițiunea: meta, ce înseamnă: *intra* (între servii mei), în mijlocul (familiei mele); după (40 de ani), după (cineva a merge); după (George cel mai frumos), etc., dar nu are înțelesul de: *trans* latinesc. La Greci există *ὄρος*, deal, munte, adiectiv: *ὄρειος*, dar' am înțeles pe un profesor de limba greacă, cu puțință e de a se forma din aceste: *metoreios* (cu omega) și a răspuns, că ba!

Dar din Ovidie se vede apriat, că el nu vorbește despre popoarele de *dincolo de Carpați* (din Ardél): *transmontani* înseamnă: de dincolo de munți, — de preste munți; până-ce *Metereii* au locuit de la Carpați spre amed, către Dunăre, căci și *Metereii nu puteau fi oprîți de apele Dunării*. Dîl Hașdeu însă pune comănaci istoriei sale critice, când află smintă în cuvîntul *Meterea*, când face pe Ovidie stricătoriu de cuvîntul *Metoreios*, schimbându pe o în e, numai ca se-și facă metru său silabă scurtă. Despre așa ceva Ovidie ar mai pute scrie un „*Liber Tristium*“.

E întrebarea de frunte acum, că Românii susținut'au cuvîntul, numele *Meterea*, ce Ovidie 'lă amintesce înainte de anul 17-lea după Christos?

L'au susținut!

Dar mai nainte să analizăm filologice numele: *Meterea*.

Met e o rădecină derivată din rădecina originală: *mad*. Ce înțeles are rădecina originală, acela 'lă are și cea derivată. La Celți, adică Galli, *madh*, și *math* înseamnă: a) *dél*, munte, colnic, dâlmă, b) *madh*, *math*, *mat*, *maith* înseamnă: nalt, mare, puternic; c) *mad*, *maid*, *math*, *maith* înseamnă și câmp de lucru, pământ de agru, — deci și șes. Vocala *a* din *mad* se schimbă în alte vocale, de aci aflăm formele: *Mad*, *med*, *mid*, *mod*, *mud*, *myd*. D din *mad* trece în *t*, *s*, *z*, și de aci alte forme în: *mat*, *mas*, *maz*, *met*, *mes*, *mez*, etc., toate cu același înțeles.

Er din *Met-er* porcede din *ar*, ce la începutul numelui de regulă înseamnă: *dél*, munte, colnic, dâlmă, — eară în

alū doilea locū arū însemna: naltū, mare; ar trece în forme: er, ir, or, ur, totū cu acelu înțelesū. Dar ar, er, ir, or, ur însemnă și terenū, ținutū, — apoi locū; acestū ar cu celelalte forme se schimbă în: ra, re, ri, ro, ru, deosebi cu înțelesulū de: locū, terenū, ținutū. În acestū modū: met-er însemnă: delū naltū, munte mare; delū-locū; naltū-locu, — și aci deosebi: *delū naltū, munte mare*. Terenulū, pe care aū locuitū Meterei, s'a pututū chiema: Met-er-a. *Ea* din Meter-*ea* la Ovidie e formă de adiectivū femininū, e sufixū latinū; forma masculină e: eus, decī *Meter-eus*. Din Roma aflămū formele Rom-*ea* și Rom-*eus*. Din forma Meter-*ea* ar urmatū, ca numele poporului sē se formeze: Meter-*eus*, dar nu urmēzā, cā poporul a avutū numele in *eus*, ci dēcā s'ar fi susținutū numele în formă de substantivū sēu de nume propriū, ar fi pututū fi după greciā și Meter-*os*, după latiniā și Meter-*us* și astfelū în pluralū latinesce: Met-*er-i*.

Mad și tōte rădēcinitele derivate pentru limba comună mai aū și alte înțelese, și s'ar putea scrie unū studiū ca din rădęcina *cac* (veđi „Transilvania“ 1891 Nr. 4 etc.), dar nu e locū, nici de lipsă a trece prin tōte înțelesele, — pentru acēsta me reținū numai la înțelesele desemnate mai sus sub *a* și *b*, adecā la delū, munte; naltū, mare.

Acuma sē luāmū în mână „Dicționarulū topograficū și statisticū alū Romāniei, publicatū de Dimitrie Frunđescu, și se căutāmū la numele de localitāți cu rădęcina derivatā: *met*, și vomū aflā:

Meterie, pichetū de graniță despre Temișiana în județulū Mehedinți, plaiulū Cloșanū. Pichetele de regulă sūntū pe înălțimi de deluri, de munți. Mehedințulū însuși e unū prejurū cu deluri și cu munți; *ie* din Meterie însemnă; locū, terenū; p. e. cāmp-*ia*, bereriā, lemnāria, și suficsulū ia în numele țerilorū p. e. Roman-*ia*, Ital-*ia*, Franc-*ia* asemenea însemnă: terenū, ținutū locū, decī mai bine: Meter-*ia*, decātū: Meter-*ie*.

Meterez munte în județulū Dumbovița; ez e identicū cu sufixulū as respective az din Cauc-*az* și es însemnă: terenū,

prejură, ținută, decî Meteres după literă: Munte-nalt-ținută, adecă: prejură de munte naltă. Acestă ez procede din *ad*, trecîndă prin at (Car-p-at) prin as (Cauc-as) în az, ieră ad se schimbă în da, ta, sa, za, totă cu înțelesă de: locă, terenă, prejură ¹⁾).

Metodica, munte în județulu Neamțulu la nordulă mă-năstirii Bistriței. Nu e dela cuvîntulă: metodă (de școlă) și metodica, ci din met și ad respective: Mad-ad, — terenă de delă; ic e celtică și însémnă: locă.

Dr. At. Marienescu.

(Va urmă).

RHAETO-ROMANII,

originea și elementele limbei loră.

(Urmare).

Teritoriulă, ocupată de ună astfelă de poporă puternică, cumă eraă Raetienă vechă, trebue se fiă avută la începutulă dominațiunei loră o estensiune destulă de mare, care însă din cauza resbóieloră și a invasiuniloră naționalitășiloră străine se micșora totă mai multă; prin însemnătatea crescîndă și înaintarea neîmpedecată a limbiloră învecinate se redusese în fine teritoriulă limbei raetice la o estensiune de totă neînsemnată. Cândva se vorbia acestă idiomă pe timpulă estensiunei sale mai mare nu numai în Rhaetia propriă (*Rhaetia prima*), ci și mai departe spre nordă în Vindelicia (*Rhaetia secunda*). În Rhaetia primă se pare apoi, a se fi lășită limba rhaetică romană din timpurile cele mai vechă până la formațiunea ei mai recente spre sud-ost preste marginile vechă geografice ale țerei; căci dialectulă dela Friaulă (furlano) arată o asemenare fôrte mare cu dialectele ostraetice din văile tirolice.

¹⁾ Meteresă după Glos. Ac. Rne în limba comună a noastră însémnă în-tăritură, zidă, opă de aperare, adecă: cetate. Munții însiși sîntă locă de apărare. La Nemț Burg (cetate) stă în relațiune cu Berg, delă.

Partea cea mai romantică, mai lată, mai selbatică prin munții sei acoperiți cu ghieturile sempiterne, prin plaiele Alpilor și ale văilor înalte formeză frumoasă și marea patriă a Rhaetilor liberi. Spre mēdădi aparțineau lor locurile italice superioare mai cu totul, spre confiniul nordvestic lacul Bodensee cu totă împregiurimea lui; spre sudvest se întindea Rhaetia până departe în lăuntru preste isvórele *Rhonei*. *Rhenus*, *Licus* și *Aenus*, din cari celú din urmă forma în cursulú seu mai înjosú marginea nord-ostică, erau pre lângă riulú *Athesis* fluviile cele mai însemnate ale țerei, și afară de *Brigantia* înfloriau în *Rhaetia* orașele *Clavenna* și *Tridentium* spre sud, apoi spre nord-ostú în cursulú de mijlocú alú riulú *Aenus Veldidena*, astădi unú suburbiú în *Eniponte*, mai frumosú însé înfloria orașulú principalú *Curia*, unde și după cucerirea țerei reședea locotenentele romanú.

Pe lângă marea reducere a teritoriulú de astădi alú limbei raeto-romane se mai desparte acésta în sine în numeroșe dialecte, și anume:

a) în dialectulú *romaunscú*, care se vorbește în cantonulú Grișun (*Graubünden*) cu unú sunetú aspru și puternicú, îm-muiatú înse de multeorí prin o fină întrebuițare de diftongí; acestú dialectú se mai subîmparte încă în dialectulú *sursilvanú*, carele se vorbește mai curatú în Mustér séú *Dissentis*, și celú *subsilvanú*, cu unú teritoriú mai îngustú, și întrebuițatú numai în gura poporului.

b) dialectulú *ladin* séú *engiadin*, usitatú în amēndouē văile *Engiadinului*. Acestú dialectú esceléză prin o espresiune mai móle și mai plăcută din cauza multelorú vocale deschise și diftongí, posede în proporțiuní cea mai mare perfecțiune a construcției limbistice, o literatură bogată și o puternică aspirațiune spre modernisarea stilului. Și acestú dialectú se subîmparte încă în ladina *superióră* și *inferióră*.

c) dialectulú *raeto-tiroles* saú *ostladin* aparține unú teritoriú restrinsú și întreruptú prin idiomulú germanú, care'lú desparte în mai multe grupurí séú insule limbistice; aici fi-

guréză dialectulŭ *gardinens* ca celŭ mai importantŭ, avëndŭ pre lângă sine și variantele de prin singuraticile văi și comune; în fine mai amintimŭ și

d) dialectulŭ *furlan*, alŭ căruŭ centru e orașulŭ Udine și se află în relațiuni de aprópe cu limbagiulŭ din Gardena și celŭ vestladin, și se póte deci privi ca unŭ dialectŭ lateralŭ alŭ limbei neo-raetice.

Este o aparință cunoscută, că popórele muntene sântŭ pėtrunse de o iubire multŭ mai adencă pentru patria lorŭ și că-și apėră posesiunea neatárnată cu mai multă tenăcitate, decâtŭ locuitorii ȣerilorŭ șese. Bascii și Valisii, cari popóre amëndouė și-au pėstratŭ totŭ atătŭ de bine limba lorŭ, ne potŭ servi ca doveđi totŭ atătŭ de nimerite, ca și Elvețienii pe timpulŭ lui Cesarŭ și cantónele confederate libere ale Elveției în evulŭ mediu. Totŭ astfelŭ erau și Raetienii dela începutulŭ cunoșcinței asupra lorŭ până în timpurile presente. Cronistulŭ ladin Otto Aporta amintesce în „*Chronica rhaetica*“ a sa, că Tuscii, așeđați cândva între Alpi și Po, înainte de-a stírpi poporulŭ celticŭ primitivŭ după fugirea lorŭ în munții nordici, aveaŭ mai mare gloriă decâtŭ Romanii și celelalte popóre ale Italiei. Acéstă gloriă și-au sciut'o ei păstra și atunci, cândŭ numele raeticŭ se transmută asupra lorŭ și se continuă acuma de dênșii ca Raetienii vechi; ba ce e mai multŭ, poeții și istoricii romanŭ ai epocėi de aurŭ ne spunŭ destulŭ de respicatŭ, că Etruscii Alpensi erau spaima împregiurimei, și că a-i fi învinsŭ, arŭ fi fostŭ o fericire totŭ atătŭ de rară, câtŭ și de învidiată a ducilorŭ Romei.

Istoria Raeto-Romanilorŭ e plină de lupte glorióse, de exemple ale unei bravurŭ neresistibile, de puterea și tăria simțemintelorŭ, de patriotismŭ și perspicitatea lorŭ, de o viuă aspirațiune la o cultură spirituală, de virtuți, ospitalitate, credință și pietate nobilă pentru totŭ, ce e sfântŭ pentru fie-care omŭ; aceste calități împreunate cu patriotismulŭ generalŭ formaŭ totodată acea puternică legătură, care, pre lângă tóte desbinările lorŭ temporale, nu lăsă popórele raetice a perde în

timpuri critice din vedere, că ei toți la olaltă formaū un
 poporū întregū de o origine comuna străveche. Astfelū s
 puneau ei umērū la umērū în contra fiă-cărei usurpațiunii s
 omnipotențe străine cu o fidelitate frățescă nealterabilă în
 timpuri de pericol și de mórte. Diferitele confederațiuni, cari
 se înființau în Raetia cătră finea evului mediū, întăriaū încă
 și mai multū consciința unității lorū naționale. Adeveratū
 că ei nu aveau poeziī lorū, cari sē fiă glorificatū întreprinderile
 eroice ale Raetilorū, precumū se întēmplă acēsta într'o mesurā
 atātū de bogatā din partea confederațiilor elvețieni. Cū
 dreptū cuvēntū însē se pōte compara Adam dela Cāmuesch
 cu Guilelmo Tell și Chaldar cu Melchthal; dar nici Winkel-
 riedulū lorū nu lipsesce în istoria lorū, carele prin mórtea
 sa eroică au sciutū se stabilēscă libertatea căștigatā a țerei
 sale pentru eternitate; ear' cātū timpū Raeto-Romaniī 'și vorū
 aduce aminte de epocele gloriōse ale Grișunului, va remānea
 neuitatū numele eroulū raeticū Benedictus Fontana, carele în
 bătălia sângerōsă pe câmpiile Malsei (1499), rănitū de mórte,
 încă conduse pe ai seī în contra rēndurilorū austriace și spre
 învingere gloriōsă.

Generațiunile următōre n'au remasū nici cândū nedemne
 de strămoșii lorū. La anulū 1475 le juraseră Tirolieniī, cari
 aparțineau casei austriace, că după cucerirea Engiadinei nu vorū
 cruța acolo nici o găină, de unde apoi: resboiulū găinelorū
 (Hennenkrieg), ér' în resboiulū celū din urmă cu Austria cătră
 finea seclului alū 15-lea și-au aflatū aprōpe la 20000 Raetieni
 și Germani pe câmpiile de luptă dela Frastent, Malc etc. o
 mórte eroică, apoi în seclulū alū 16-lea și alū 17-lea erau
 lupte crâncene pentru Velteinelū, care aparținea mai nainte
 ducatulū milanes, și în fine se cucerise de eroiī Raetieni.
 Bogate în exemple de unū eroism neînvingibilū alū confede-
 rațiilorū retieni sântū luptele dela anulū 1622, cândū țeraniī
 raetieni atacaū castrele fortificate, neavēndū alte arme decâtū
 bastōnele lorū țerānesci, și numele campoducelū Ioanū de
 Travers „*l'eroe d'fier in chappa apostolica*“, apoi a multū

defaimatului conducător general George Jenacî voru rămânea pururea scrise cu litere de aur în istoria acestei țeri frumoase.

Virtuțile lor severe, apoi respectul pentru totu, ce era sfântu părinților lor, le păstrară în văile lor singuratice și închise de lumea ceealaltă, tipul lor antic și patriarchal, care caracterisază încă din timpuri îndepărtate acesta mică națiune. Totdeuna conscii de unitatea lor, mândri de însemnătatea lor ca gintă separată romană și apărau cu tótă rezoluțiunea independența și autonomia lor până la alipirea lor cătră Elveția liberă.

Călătorind prin ținuturile acestui popor vigorous, ne impresionază într'unu modu prea plăcutu firea deschisă și prevenitoare a Raetienilor culti; deja prin numirile lor vechi romane ne simțim ore-cum transmutați în epocele străvechi ale colonisării acestei țeri prin familiile Valeriilor, Curițiilor, Flacilor și Grachilor etc., din vechiul Latii; totu astfel ne cuprinde unu simțementu curiosu, când trecem prin orașe, sate și catune cu numele vechi ale epocelor clasice romane; ear' urcându-ne însus prin văile înalte, prin păduri și munți până susu în regiunea înghețată, vomu afla acolo unu popor muntenu vigorous, ce e dreptu, cam selbătăcitu ca munții lor cei nalți și încrestați, însă nesticatu, ușoru ca capriorele, resolutu și voiosu, dar totu odată și glumețu. Deși toți frați de o viță, totuși nu lipsescu nici la dênșii numirile de batjocură reciprocă; astfelu sursilvanulu țise despre Engiadina superiără, ca e: terra putara, adecă țera mămăligei, pentru-că scie, că acolo se mână cu preferința puetu in gramma, adecă păsatul cu smântână; apoi pe ladinii ceialalți îi numescu: „ils panpaulisers“, mânători de pâne de grâu; din contră trebuie atăt sur-căt și subsilvanii se sufere dela ladinii caracteristica de batjocura schalauers-da cchell' auaital da quella acqua, rom. de acea apă, va se țică beutori (sau locuitori de lângă) apa *Rinuluț*, în opozițiune cu ladinii din ținutul Enuluț. Din fericire însă putemu țice, că la aceste batjocuri se reducú tôte frecările între aceste două neamuri ale unui popor bravu

și încă necorupt. Cu atât mai mult ne surprinde ospitalitatea lor nemărginită, apoi prevenirea și încrederea lor într'adeveră copilărescă față de streini. Chiar și în bătălie obicnueaș Ladiniș a saluta pe inamicul lor cu cuvintele: „bun an, signur!“ Altmintrelea se salută între sine de regulă cu „Dieu 's allegra“ „Dșeu se ve bucure“, apoi salutarea de despărțire „Sté con Dieu!“ „Remâneți cu Dșeu! séu și „Anslasch cun Dieu!“ „Lăsaține cu Dșeu!“ séu: „Dieu 's cuzzanitae guarainta!“ „Dșeu se ve țină și se ve scutésca!“ Aflându ómenī la lucru, 'i salută Romanul raeticū cu întrebarea: „Esses huslis? sūnteți casnici? Décă vorbescū doī laolaltă, alū treilea apropiindu-se de dinșii 'i salută cu întrebarea: „Gnits bein parina? séu în Engiadina: „Vegnits bein parūna?“ — Veniți, ajungeți la o părere? (sūnteți de acordū?). Curiósă e salutarea la anulū nou în casū, decă respectivul se astéptă la unū cadou de anulū nou; în Romanscha: „Bien ghibien an, deit biamann!“ buna điua, bun an, dați-mi frumosū la mână! (biamaunbi a maunoital, bell' alla mann); în Engiadina sup., „Bun di, bun ann, il biman! in Eng. infer.: Bun di, bun ann, de'm da buman: Aceste gratulări sūntū așa de obicnuite, încātu chiar anulū noū l'numescū de-a dreptulū biamann (lad. būman). (Va urmá). P. Broșténū.

TEXTE MACEDO-ROMÂNE.

În Nr. 1 alū acesteī foī s'a publicatū sub titlulū de mai sus o colecțiune de basme, poesii poporale, fragmente de Gramatică și unū Glosarū alū dialectului macedo-românū. Scrierea este una din cele remase după regretatulū Dr. M. G. Obdenarū, repositatū la anulū 1885, care, precumū s'a amintitū acolo, a lăsatū Academiei române tótă averea sea în valóre 1/2 milionū lei și împreună cu aceea și prețioșele sale manuscrise, și astfel s'a făcutū unulū din fondatorii Academiei. Cu dreptulū dar acésta s'a îngrijitū, a da publicității opera în cestiune, ear cu edarea și tipărirea ei s'a însărcinatū membrulū corespondentū alū Academiei profesorulū I Bianū.

Nu este problema acestor şiruri, a face critica scrierei în cestiune, căci la acesta s'ar recere o cunoşcinţă cu multă mai specială a dialectului macedo-român, şi nici chiar a face o recensiune mai detaliată a aceleia. Mi-amu ţinut înse de plăcută datorinţă, a chiema atenţiunea publicului nostru cetitor, şi în special a literaţilor nostri de dincóce asupra acestei opere, ce ne face mai de aprópe cunoscuţi cu limba şi literatura fraţilor nostri din Macedonia, cari şi nóue cestor de dincóce de Dunăre şi chiar de Carpaţi ni-au dat atâţi bărbaţi distinşi şi preameritaţi pentru poporul nostru.

Nu de multă „Tribuna“ de aici a adus în foişa sa o critică făcută acestei scrieri din partea Dluí G. Murnu, care se dăclară desilusionat în asceptările sale faţă cu această operă, ce n'ar aduce făr' produse de tóte şilele din spiritul poporului macedo-român. Dar precum am atins mai sus, nu critica este tendinţa şirurilor presente, ci în generală notifierea acestei scrieri, chieată şi ea a sporí legăturile nóstre de origine, limbă şi literatură cu fraţii de dincolo de Balcani. Adevărat, că poesiile populare publicate aici nu tóte se avântă la sfere mai înalte, şi remâne ca scrutătorii mai de curëndu a literaturii macedo-române se ne dea mărgele şi mai alese dintr'ênsa; dar cele dóue povestí, ce ni le comunică Obedenar: Amirou-lu cu şina Amirónia a şinilor (Împëratul cu Şina Impërătésă a Şinelor) şi: Picurar-lu Perpilişa cu Muşata a Loc-lu (Pecurarul Prepelişa cu frumósa pământulu), suntu atātu de frumóse, în limbă şi 'n ideí, încātu la cetirea lor pare-că ne vedem transportaţi în epoca luí Omeru.

Gramatica dialectului macedo-român în fond ne arétă totu formele dialectului dunărean séu carpatin; la substantiv terminatiunea nóstră *ulū* o aflăm fără u legatoriū, ca lu: picurar-lu, om-lu, în feminin, ca şi la noi, în a şi e: cërba (cerbă, cerbóică), calle (cale), padure. La adiectiv asemenea puşină diferinţă: serman, sermani, mult, multa etc. La pronume, pe lângă forma: eu, tu, aflăm formele: mine, tine; eū séu mine am, tine aī etc., dupăcum şi noi cei de dincóce

folosimă la comparare formele: mine, tine d. e. mai mare decât *mine*, mai bună decât *tine*. Cele mai mari deosebiri le aflăm la verbă, cu toate că e de regretat, că nu ni se dau paradigme complete despre toate patru conjugățiunile, apoi despre verbele impersonale și irregulare, ci conjugarea verbelor: avere, hire, fire, giurare, durmire, vidare, țicere, dare, venire, vrere, făcere, stringere, stringere, în fine a verbelor în-edă, toate după forma de scriere folosită de Obedenarū. Ca exemple însemnăm numai trecutul simplu și compus dela verbulă avere:

<i>Mac.</i>	<i>Dun.</i>	<i>Mac.</i>	<i>Dun.</i>
Avuī	Avui	Am avută	Amū avutū
Avuși	Avuși	Ai avută	Aī avutū
Avū	Avū	Are avută	A avutū
Avumū	Avurāmū	Avemū avută	Amū avutū
Avutū	Avurăți	Aveți avută	Ați avutū
Avură	Avură	Aū (avū) avută	Aū avutū.

E de însemnat, că multe din formele păstrate în dialectul macedonēn în celū dunărēnū nu se află, d. e. în conjunctiv: *cara se aveam, se aveamū avută, se eră se am, decă aveamū etc.*, imperativul: *Să ai, las' se aibă, se aveți, las' se aibă.*

La verbulă hire (a fi) aflăm formele presentului: *escu, séu hiu, estī, este, himū, hiți, sūntū séu sūntū*, — precum în dialectul dunăreanū credū că foarte rarū se vorū mai află în alte părți, decât la margineniī nostri din ținutul Sibiului: *Eū escū totū acasă.*

Cătū pentru formele gramaticale, acelea dar convinū mare parte cu ale dialectului dunăreanū, și vorū conveni totū mai multū, cu cătū dialectul macedoneanū se va pune pe base mai solide gramaticale, va elimină din scriere formele vulgare de *nī* și *nī* = ital. *gn*, etc. cari și în dialectul vulgarū dunărēnū se găsescū: *ghin* în locū de *din*, *ghela* în locū de *dela*, *fratche* în locū de *frate* etc., forme provinciale, cari limba literară îndată dela începutū le a înlocuitū cu formele limbei latine culte: *me, ne, te* etc.

Dar deosebirea cea mai mare între cele două dialecte române o face fondul de cuvinte, care în dialectul dunăreanū în generalū e mai romanū, pe când celū macedoneanū e foarte amestecatū cu terminī grecescī și turcescī. Precum

însă dialectulă dunăreană cu câtă e mai vechiu, cu atăta e mai aprópe de latina, totă așa e mai aprópe și de celă macedoneană. Psaltirea Scheiană dela 1482 e multă mai aprópe de limba latină (ce, astăđi ci, mene, astăđi mine; e (et), astăđi și, mente, astăđi minte etc.) și de dialectulă macedoneană; ruga-iu me, la noi ruga-me-voiă, hi-va, la noi fi-va; giudecă, la noi judecă etc. Cu tóte acestea se află astăđi încă în dialectulă macedoneană mulțime de cuvinte latine, cari dialectulă dunăreană și de le-a avută cândva, dar astăđi aprópe nu le mai are. Facemă se urmeze câteva:

<i>Maced.</i>	<i>Dunăř.</i>	<i>Latin.</i>
anghelă	ângeră	angelus
aușă	betrână, moșă,	avus
aura	vântuleță	aura
bóce	voce, glasă,	vox, vocis
cupie	turmă	copia
dimandare	poruncire	demandare
giacere	zacere	jacere
lievră	friguri	febris
îvesti	îmbrăcă	investire
lare	spelă	lavare
liertare	iertare	liberari
men	lună (de țile)	mensis
mulliere	muiere	mulier
nată	copilă (și nată)	natus
óra	óra	hora
preclimare	polecři	proclamare
vânět	deșertă	vanus
vinghiți	dóuedeci	viginti
vomere	versa	vomere.

Dar se nu abusămă de indulgița cetitorulă nostru; ci pentru a-î da ună mică tabloă ală limbei frațiloră nostri dela Emă, reproducemă din pociile poporale citate mai susă două, cari precumă dovedesce sororia celoră două dialecte române, așa arătă și identitatea originei, și până la o epocă óre-care identitatea istoriei, a credinței, a tradițiunei celoră două ramuri ale unăi poporă. Căci, mutatis mutandis, și pocióra despre mielă, și legenda despre facerea podulă preste Narta, sântă în fond una cu cele ce viuéză în gura poporulă nostru dela Dunăre și Carpați despre mielă și despre zidirea bisericei dela Curtea de Argeșă. Eată-le!

I. Féta cu miellul.

- Iu 'mî eraî, laî miellu a mieû?
Cõ ieû mi luõ dor-lu a tẽu.
- Tu vulógã, Dómnã a mea,
Çi 'î ca tinerêta a ta!
- Çi 'mî făceaî, laî miellu a mieû,
Tótã diua, fõr di ieû?
- Îmî pãsceam, lé Dómnã a mea,
Ş' mintea la tine 'mî erã.
- Çi 'mî pãsceaî, laî miellu a mieû?
Spuni'mî ca sã sciû şi ieû.
- Iérbã vérde Dómnã a mea,
Çi 'î crehtë ca faça a ta.
- Çi 'mî beuşi, laî miellu a mieû?
Dî'mî şi a mia, puî-lu a mieû!
- Apã aréçe, Dómnã a mea,
Çi luça ca mastea a ta.
- Cae 'mî ti bãttu, miellu a mieû,
Di 'mî plãngeaî şi te avdeam ieû?
- Picurar-lu, Dómnã a mea,
Pri inatea'ti, castilea!..

II. Cântic-lu a punti-lliei de Narta.

'Şi erã treî masturî lãvdaţi;
S'amintrei-lli 'şi erã fraţi,
Pi măsturie multu 'nveţaţi;
Ş'amintrei-lli erã 'nsuraţi.
Di multu masturî çî erã,
La toţi numa lã s'avdeã.
Câte lucre grélle erã,
Iellî putea di le adãrà.

Un om vinne di'lli ellimã,
C'amirõu-lu lã strigã.
Şi închisirã dipre-unã,
Tutã nóptea innã pi lunã.
L'amirõu-lu se 'ncellinarã,
Ş' cu dor mare lu 'ntribarã:

- „Çi ursesci di la noi?”
„Noi himũ ómenî sclavhî a tẽi!”
- „Ieũ am avditã ti voi
„Cõ hiţi masturî multũ arõi.
„Di la mine çî căftaţi,
„Punte 'n Narta s'mî adãraţi?
„Ma s' nu puteţi s'ua adãraţi,
„Sã sciţi cõ vhiî n'ascãpaţi“.

Féta cu mielul*).

- Unde 'mă erai, bietu-le miel al meu?
Cõ (pe) mine me luõ dorul de tine.
- În livede, Dómna mea,
Care este ca tinerețea ta!
- Ce făceaï acolo, bietu-le miel al meu,
Tótă diúa, fõrã de mine?
- Pãsceam, o Dómna mea,
Și mintea la tine 'mă erã.
- Cẽ pãsceaï acolo, bietu-le miel al meu
Spune'mă ca sã sciũ și eũ.
- Iérbã verde, Dómna mea,
Care este fragedã ca fața ta.
- Ce bẽușï acolo, bietu-le miel al meu?
Spune'mă și mie, puiul meu!
- Apã rece, Dómna mea,
Care lucia ca figura ta.
- Cine mi te bătũ, miellul meu,
De 'mă plãngeaï și te auđiam eũ?
- Pãstorulũ, Dómna mea,
În necađulũ teũ, într'adins!..
(Adicã: Într'adins, ca sã'ți facã ție în necađũ!..)

Cântecul punții din Narta.

Eraũ trei meșteri lãudați (adicã: renumiți);
Și câteșï trei eraũ frați,
În meseria (lor) mult învãțați;
Și câteșï trei eraũ însurați.
De multũ meșteri ce eraũ,
La toți li se auđea nume-le.
(Adicã: toți îi cunosceaũ).
Câte lucruri grele erau,
Ei puteaũ sã le facã (sã le construescã).
Un om veni de'ï chiãmõ,
Cõ împãratul fï strigã (adicã: fï cerea).
Și plecarã împre-unã,
Tótã nóptea umblarã pe lunã.
La 'mpãratulũ se 'nchinarã,
Și cu dor mare 'l întrebarã:
— „Ce ne ordonï?
„Noi suntemũ ómenï sclavi ai tãï!“
— „Eũ am auđit de voi
„Cõ sunteți meșteri nevoiã mare.
„De la mine ce cereți,
„Punte 'n Narta (ca) sã'mă redicați?
„Însã dacã nu puteți sã uã redicați,
„Sã sciți, cõ vii nu scãpați“.

*) Dupã ortografia manuscrisului remasũ dupã Obedenarũ.

— „Dómne, te pälăcársimű,
 „Treĩ dñle s' nē minduimű!“
 După ęi 'și se minduiră,
 L'amirou-lu apândisiră:
 — „Puntea aestă s'ua adărămű,
 Șepte anĩ chirò căftămű;
 „Ięi s' hibă și s' lipsescă,
 „Amirăllia s' hărgiuescă.
 „Noĩ, sclavhĩ a tēĩ carĩ himű,
 „Daű sboră va sē'ĩ grimű:
 „S' nu n'alăși tea s' nē jilimű,
 „Tu xenea aestă iu himű.
 „Fumeĩ-le vremű s' n'adduțemű,
 „Pi ningă noĩ s' nē le avemű“.
 — „Tóte aiste ęi căftatű,
 „Ieű vē le daű cu giuratű.
 „Punte sănētósē voű,
 „Cō vē talliű treĩ-li ca oi!“

* * *

Se sculară, ș'amintreĩ
 S' dusseră s' llié a lor fumellĩ.
 Fumeĩ-le lē eră di Nănta,
 Le luară s' le ducă 'n Narta.
 Fumeĩ-le lē eră dit munte,
 Le dusseră 'n Narta la punte.
 Ș'ahurhiră di lucră;
 Loc-lu a punti-llieĩ 'ndrigea,
 Thimėlli-le le săpă,
 Chiețri-le le arădăpsea.
 Tótă ęiua ęi lucră,
 Apa nóptea lē uă necă.
 Șesse anĩ ma 'și se curmă,
 Ș' puntea nu lē s'adără.
 Ma' 'și ședea s' se minduia
 Ș' cu lăcrēmĩ lăi plăngea,
 Cō chiroű-lu s'approuchia,
 Ș' puntea nu lē s'adără.

* * *

Ună ęiuă, de dimnėta,
 Măi-mar-lu cându 'și lă faęa,
 Iu s' primă pi tu ubor,
 Viđu pulliű asburător.
 Pui-lű acló iu 'și asbură,
 Pi lumăchĩ se discurmă;
 Pi măi-mar-lu ma' 'și muntrea,
 Ș' cu dor mare piridă;
 A măi-mar-lui m'a 'lĩ đęea:
 — „Măi-mare, s' nu te jilescĩ;
 „Ma s' vreĩ lucru s' bitisescĩ,

— „Dómne, ne rugămŭ de tine,
 „Trei ñille sĕ cugetămŭ!“
 După ce cugetarĕ,
 Împĕratu-luĭ respunserĕ:
 — „Puntea asta (ca) sĕ uĕ redicĕmŭ,
 „Sĕpte anni termenŭ ceremŭ;
 „Ce o fi de lipsĕ,
 „Împĕrĕția sĕ facĕ spese-le.
 „Noĭ, sclavi ai teĭ ce suntemŭ,
 „Douĕ vorbe o se'ĭ grĕimŭ:
 „Sĕ nu ne lași sĕ ne jelimŭ,
 „(Adicĕ: fĕ astfe-lŭ, ca sĕ n'avemŭ sĕ ne plĕngemŭ.)
 „În strĕinĕtatea asta unde suntemŭ.
 „Familie-le vremŭ sĕ ni le adducemŭ,
 „(Pentru ca) pe lŭngĕ noĭ sĕ ni le avemŭ“.
 — „Tóte astea ce cerurĕĭ,
 „Eŭ vi le daŭ cu jurĕmĭntŭ.
 „Punte sĕnĕtósĕ voĭŭ,
 „Cő (de unde nu) vĕ taiŭ (pe) cĕteși trei ca (pe) oi!“

*

Se scularĕ, și cĕteși trei *
 Se dusserĕ sĕ'și iĕ familie-le.
 Familie-le le erauĭ din Nĕnta,
 Le luarĕ sĕ le ducĕ 'n Narta.
 Familie-le le erauĭ de la munte,
 Le duserĕ 'n Narta la punte.
 Și 'ncepurĕ sĕ lucrĕde;
 Locul punții preparĕŭ,
 Temelie-le le sĕpĕŭ,
 Pietri-le le rĕnduiauŭ.
 Tótĕ ñiŭa ce lucrĕŭ,
 Apa nóptea le uĕ 'nneĕ.
 Șesse anni se totŭ osteneĕŭ,
 Și puntea nu li se redicĕ.
 Tot ședeĕŭ și cugetĕŭ
 Și cu lacrĕmi negre plĕngeĕŭ,
 Cő termenulŭ se appropĭa,
 Și puntea nu li se redicĕ.

*

Înr'uĕ ñi, de diminĕțĕ, *
 Măi mare-le (meșter) cĕnd își spellĕ faĕa,
 Unde se plimbĕ prin curte,
 Veđŭ (uĕ) passere sburĕtőre.
 Passerea, acolo (de) unde sburĕ,
 Pe ramurĭ (se puse sĕ) se odinĕscĕ;
 La măi mare-le se totŭ uĭtĕ,
 Și cu dor mare ciripĭa;
 Măi mare-luĭ tot ĭĭ ñicea:
 — „Măi mare, sĕ nu te jelescĭ;
 „Însĕ dacĕ vrei sĕ terminĭ lucrarea,

„Mic-lui frate n'vesta s' luați
 „Tu thiméllie s'ua băgați
 „În vchie, 'n vchie s'ua anvéliți
 „Jéle ș' mîlă s' nu muntriți“.
 Măi-mar-lu cându 'și avdea
 Pu-lu aeste și 'lî dîcea,
 Dit hicate suschiră,
 Inima 'lî se dimică,
 Di multu și avea mare dor
 Pi ața cama mică nor.
 Năssă 'și avea un mic nat,
 Pi cicióre ni-'mprustat;
 De mă-sa nu s' dispărtea;
 Costantin își lu ellimă.
 Măi-mar-lu 'și se minduia
 Și multu arău illi vhinea.
 Tu margine, s' mindui
 Cō Dumniqē' ași ursi:
 Puntea aistă tea s' s'adară,
 Lipsea nor ma' mică s' móră.
 A casă iel dimândō
 Prânđu bun lē s'adărō;
 Nor ma' mică sē'și se 'ndrēgă
 Prânđu cu iea sē s' pitrēcă.
 Măi-mar-lu și dimândō,
 Nor ma' mica 'și l'ascultō.
 Costantin-lu 'și lu sculō,
 D'iu durmia, 'și lu dișteptō,
 De țită 'și lu suturō,
 Ș' 'napoi pi somnu 'l băgō.
 S'adărō, s'armătuși,
 La punte s' ducă 'nchisi.
 Cu mare haraă eră,
 Prânđu cându 'și lu duța.
 Ma la punte când agiumse,
 A masturi-lor iea lē dîsse:
 — „Voi, masturi, ah! voi mărați,
 „Cu 'mbărăță și lucrați!
 „Iu e puntea și adăratū?
 „Séss' aňi întregi și lucratū?..“
 — „Dómna, ș' noi nē ciudisimū;
 „Puntea de-anda uă ahurhimmū
 Dîuă ș' nópte toți lucrămū,
 „Ș' nu putemū tea s'ua 'mprustămū.
 „Măi-mar-lu nē dimândō,
 „Ș' cu giurat nē sprigiurō,

„(Pe) nevêșta frate-luî (âl) mic s'ua luați,
 „În temelii suâ puneți,
 „Iute, iute s'ua înveliți (*adică*: acoperiți).
 „(La) jéle și milă sê nu luați séma!..“
 Maî mare-le când auđia,
 Astea ce passerea îi đicea,
 Din ficați suspinâ,
 Inima i se fêrîmâ,
 De multú ce avea mare dor
 Pentru cumnată sa a maî mică.
 Dînsa avea un copilú mic,
 Pe picióre ne-redicat;
 (*Adică*: care nu umblâ âncă);
 (Care) de mă-sa nu se despărțea;
 Costantinú il chiâmâ.
 Maî mare-le sta pe cugete
 Și multú reú îi venia.
 La urmă, cugetó
 Có Dumneđeú așîa ordonase:
 Puntea asta ca sê se redice,
 Lipsia ca cumnata a maî mică sê mórâ.
 A casă el commandó
 Prândú bun (de) li se făcú;
 Cumnata a maî mică sê se prepare,
 (Și) prândul prin ea sê se trimiță.
 Maî mare-le (ceea) ce commandó,
 Cumnata a maî mică l'ascultó.
 (Pe) Costantin și'l sculó,
 (*Adică*: 'l luó în brațe),
 De unde dormia, îl deșteptó,
 De țîță 'și'l săturó,
 Și iér pe somn îl puse.
 (*Adică*: și'l adormi din nou).
 Se 'mbrăcó, se preparó,
 La punte ca sê se ducă plecó.
 Cu mare bucuriâ erâ,
 Prândul când îl ducea.
 Însâ la punte când ajunse,
 Meșteri-lor ca le đisse:
 — „Voî, meșteri, ah! voî sermanî,
 „(S'aveți) parte (de) ce lucrați!
 „Unde e puntea ce redicarăți?
 „Șesse annî întregi, ce lucrarați?..“
 „Dómnâ, și noi ne mirâmú;
 „Puntea de când uâ 'ncepurâmú,
 „Diúa și nóptea toți lucrâmú,
 „Și nu putemú sê uâ redicâmú.
 „Maî mare-le ne ordonó,
 „Și cu jurâmintú ne puse sê jurânú,

„Astăzi prânzu caî s'adducă,
 „S' nu'l alăssămú tea sě'sî fugă;
 „Ma 'n thiméllie sě'l bągămú,
 „Puntea s' putemú s'ua adărămú!“
 Iea, laia, nu'sî se duchia
 Masturî-lli çî lli sburà.
 Pi bărbat-su ma' 'sî muntrea,
 Şi 'l vedea cò tot plânga.
 Cu dor mare lu întriba,
 Căt vedea cò lăcrëmà:
 „Vrut-lu a mieú gione bărbatú,
 „Voiú s' mî spunî 'ndreptu ş' curatú,
 „Ti çî plângi ş' lăcrëmeđi?
 „Spune 'ndreptú aşi 'mî bănedi!..“
 — „Vrută, suschirarea a mea
 „Nu iéste ti altú çi-va;
 „Mî căçú 'nel-lu, vruta a mea,
 „Tu aça grópă, ş' treçi di 'l llié!..“
 Tu grópă năssă 'sî întrò,
 Cum bărbat-sú 'lli dimândò.
 Ahurhî 'nel-lu sě'l caftă,
 Fòr' sě scibă çî va s' pată.
 Masturî-lli 'sî se hiumusiră
 Cu vhié ş' fòră de milă.
 Tu thimellü uă arucutiră,
 Ş' cu chietri uă stismusiră.
 Iea, laia, ma'lë strigă
 Ş' cu milă illi pălăcărsea;
 Cărni-le 'sî le dipiră,
 Perî-lli din cap 'sî lli arupea;
 De cât vir-'nu nu uă avçea,
 Bóçea lliéi nu s'ascultà!
 Léra năssă lë dîçea
 Ş' cât putea 'llî pălăcărsea:
 — „Voi, masturî, ah! voi măraţi,
 „Pi un graiú s' m'ascutaţi,
 „Va s' vë dîc ninga 'nă óră:
 „Ţiţa s' mî alăssaţi 'nafóra,
 „Nat-lu de fóme s' nu'mî móră.
 „Ia pitrçeçi sě'mî l'adducă
 „Tea sě'l bag pi Ţiţa s' sugă.
 „Cò e mic şî ne-criscut,
 „Ne-'mprustat, multu minut!..
 „Cum trémbur, mine mărata,
 „S' trémbură ş' puntea de Narta!
 „Căţi callëtorî va sě'sî trecă
 „Cama mulţi-llî sě'sî se necă!
 „Căţi perî în cap mine 'mî am,
 „Ahăţi ómeñi s' necă tr' an!..“

„(Co) astădî, prîndulŭ cine l'o aduce,
 „Sĕ nu'l lăssămŭ sĕ plece;
 „Ci în temelliî sĕ'l punemŭ,
 „Puntea (ca) sĕ putemŭ s'ua redicămŭ!“
 Ea, biĕta, nu pricepea
 Ce 'i điceaŭ meşterii.
 La bărbatu-seŭ se uită mereŭ,
 Şi 'l vedea cŏ tot plîngea.
 Cu dor mare 'l întrebă:
 Căt vedea cŏ lăcrĕmă:
 — „Iubitul meŭ june bărbat,
 „Voiŭ sĕ'mi spuî dreptŭ şi curat,
 „De ce plîngi şi lăcrĕmeđi?
 „Spune dreptŭ, aşià sĕ trăiesci!..“
 — „Iubito, suspinul meŭ
 „Nu este pentru alt ce-va;
 „Îmi căđu inelul, iubita mea,
 „În grŏpa aceea, şi treci de'l ié!..!“
 În grŏpă đinsa intrŏ,
 Cum bărbatu seŭ fĭ commandŏ,
 Începŭ inelul sĕ'l caute,
 Fŏră sĕ scià ce o sĕ paţă.
 Meşterii se răpediră
 Iute şi fŏră de milă.
 În temeliî uă rostogoliră
 Şi cu pietre uă 'ncongiurară.
 Ea, sermana, le totŭ strigă
 Şi cu milă se rugă de ei;
 Cărnuri-le şi le sfăşià,
 Perii din cap 'şi'i rupea (smulgea);
 De căt nimeni nu o auđia,
 Vocea ei nu se ascultă!
 Ieră đinsa le đicea,
 Şi căt putea se rugă de ei;
 — „Voi, meşteri, ah! voi sermani,
 „(Numai) uă vorbă sĕ'mi ascultađi;
 „O sĕ vĕ đic âncă uă dată,
 „Ţiţa sĕ'mi lăssađi afară.
 „Copilulŭ de fŏme sĕ nu'mi mŏră.
 „Ia trimeteđi se mi'l adducă,
 „Ca să'l puî la Ţiţa sĕ sugă.
 „Cŏ e micŭ şi ne-crescutŭ,
 „Ne-redicat (pe piciŏre), fŏrte meruntŭ!..
 „Cum tremur eŭ, sermana (de) mine,
 „Sĕ tremure şi puntea din Narta!
 „(Din) căđi călĕtoriŭ orŭ trece,
 „Ai mai mulđi să se 'nnece!
 „Căđi peri în cap am eŭ,
 „Atăđi ōmeni sĕ se 'nnece 'ntr'un an!..“

Cum va fi ajunsă legenda „mesterului Manole“ din Carpați la Pindu? Său căutarea mielului („Unde-ai fost tu mielule?“ „La pășune, domnule!“ etc.), carea în Transilvania o cântă copiii prin toate satele, dela Mureșu și Oltu la Dună și la Mare? Ori calea inversă de acolo încóce? Cându și pricini, după zisa poporului „preste șapte țări și nouă mări“ Eată unū câmpu deschis și fórté mulțemitoriū pentru istorici și filologii nostri! Și după acéstă frumósă auroră sperămū că nu va mai fi departe nici sórele, carele se facă lumină și asupra acestei părți a istoriei poporului nostru!

Unū însemnatū pasū spre ținta acésta este și publicațiunea de față, ce ne face cunoscuți cu credințele, cu moravurile, cu limba fraților nostri de pe sub munții Pindului, alū cărorū numerū apropiă de 1 millionă.

Și decă și noi ne vomū înteressa de frații nostri din Macedonia, precum frații de preste Carpați de multū se întereseză de ei și di de di 'i punū cu dênșii la mésa ceaplină a șcólelorū și tuturorū institutelorū lorū culturale, putemū fi siguri, că di de di va cresce și interesarea lorū de noi și iubirea lorū spre noi. Și decă șcólele și institutele lorū vorū progressá în modulū începutū, atuncī consciința lorū națională se va desceptá totū mai multū, și la momelele, ce li se facū acuși dintr'o parte, acuși dintr'alta, ca se abdică de naționalitatea lorū, va respunde întregū poporulū cu cuvintele unei fete din aceste poesi, pre carea va se o cumpere unū străinū ca unū banū mare de aurū, eară ea îi respunde: „Si cu oculi nu-'l muntrescu, ca hiliă di Arumânū*) ci escu“! (Și nici cu ochiū nu me uită la elū, ca fiică de Românū, ce sum!)

Și decă după tipărirea cărților bisericesci și scolare în dialectulū lorū le va succede a-și înfința și episcopiă națională

*) Este de însemnatū, că frații nostri din Macedonia se numescū Arumânī sau Armânī, și totū asemenea și frații Reto-Românī din Svițera. A se vedé articolulū: „Rhaeto-Românī“ din fóia acésta, de P. Broșténū.

și a-și forma unu cleru naționalu; și decă institutele superiore din România voru deveni, precum promitu, centre de cultură pentru orientulu europeanu, și siguru nu în ultima liniă și pentru dênșii: atunci totu mai multu va deveni realitate cuvântulu, ce l'a pronunțiatu Academia româna, că unitatea limbei va produce și unitatea culturii poporulu nostru.

Z. Boiu.

AMOSŪ COMENIUS.

La 28 Martiu a. c. se voru împlini 300 de ani, decându a vĕdutu lumina țilei unulu dintre cei mai de frunte pedagogi ai tuturoră timpuriloru: *Amosŭ Comenius*. Este cunoscutu, că din acestu incidentu s'a pornitu aprupe în tôte țerile europene o viuă mișcare, care are de scopu sĕrbarea în modu demnu a numitei țile; și cu deosebire în Germania, leagănulū pedagogiei moderne, voru avé locu frumoșe sĕrbări. În orașulu Münster s'a formatu sub presidenția Dr. Iosifŭ Keller anume unu comitetu, carele se facă pregătirile de lipsă, spre a se sĕrbă cu pompa cuvenită memoria acelu mare bărbatu, carele inspiratu de binele și progresulu omenimei, a jertfitu întregă viața sea educațiunei publice, desvoltându pe acestu terenū o imensă activitate și obținându rezultatele cele mai strălucite.

De aceea credemū a nu fi fără interesu pentru onoratu publicu cetitoriu alū organulu stimatei nōstre Asociațiunii, decă în cele următoare ne vomu nesui a releva unele momente mai însemnate din viața cea multu agitată a lui Comenius, arĕtându totu odata și principiile fundamentale ale sistemulu sĕu pedagogicū.

Ioanŭ Amosŭ *Comenius*, după numele de familiă: *Komensky*, s'a născutu la anulū 1592 în *Comna* (Moravia). Dedicându-se încă de timpuriu spinōșei cariere de învățatorū, elū deveni mai ântăiu rectorū în Prerau, ear' după doi ani

predicatoru evangelicu în Fulneck (Boemia). În această funcțiune se afla, când la anul 1618 izbucni acel război infam, care dură 30 de ani, prefăcându într-o pustietate Germania într-o pustietate. Nu e deci mirare, decât Amos Comenius, în vitrigele împregiurării, între cari trebui să petrecă cei mai frumoși ani ai vieții sale, a fost silit să se refugia la erumperea ostilităților dintr'un loc în altul, mereu conturbat fiind în grandioasa sa operă de cultivarea și luminarea tinerimei. Mai întâi el află adăpost sus la munte, în sinul familiei unui nobil, unde se ocupă cu creșterea copiilor acestuia, continuându totodată cu mare zel arangierea și edarea valoroselor sale cărți didactice. Dar în acest loc nu putu zăbovi timp mai îndelungat. Căci introducându-se în Boemia cu forța biserica romano-cat., la 30,000 locuitori luterani și preste 500 nobili fură nevoiți a-și părăsi patria. Comenius de asemenea a trebuit să pribegască, perțându cu acea ocaziune totu avutul său. Tre-cându în Polonia, aci i se concrețu conducerea unei școle în orașul Lissa; ear' la 1632 fu onoratu de credincioșii seși cu alegerea de episcopu alu așa numitei frății (Brüdergemeinde).

Se țice de comunu, că „inter arma silent musae“. De aceea ne cuprinde mirare când vedem, cum neobositul apostolu alu culturii în mijlocul celor mai sângeroșe lupte, în bubuitul tunurilor și nici un momentu siguru de viață, totuși mai află timp și liniștea sufletescă recerută pentru compunerea unor scrieri de așa înaltă valoare. Căci în acestu timp apare „*Ianua reserata*“, dora celu mai de frunte opu alu lui Comenius, destinatu a deschide ușa la învățarea limbilor. Unu evenimentu literaru acesta de prima ordine, — dovada traducerea grabnică a cărții în 11 limbi europene, apoi în cea turcască, arabică și persică. Prin publicarea acesta Comenius își întemeia reputațiunea sa pedagogică, și renumele lui creștea pe și ce merge. O urmare firască, că din toate părțile primii cele mai onorifice invitări, fiindu chematu în Svedia, Anglita, Franca și Ungaria.

Întocmindu în decursu de patru ani organizațiunea școlilor din Svedia conformu lumenatoru sale principii, Comenius se reîntorse la Lissa. Dar în curându urmă unei învătări a principelui Georgiu Rakoczi II. și se duse la Sárospatak, unde asemenea petrecu patru ani (1650—54), desvoltându ca pretutindî cea mai salutară activitate în favorul instruciunii publice. În timpulă acesta scrise unu altu renumitu opă alu său, așa numitulă „*Orbis pictus*“, apărutu în tiparu la Nürnberg (1657), remarcabilu din cauză că e cea dintăiu carte cu ilustrațiuni pentru copii. Ideile sale de metodică generală Comenius le-a eternisatu în „*Didactica magna*“. Acésta, după-cum însuși numele indică, este o didactică completă, în dimensiuni mari și geniale. Însemnămă aci cu plăcere, că opulă în cestiune este tradusă în limba română de Dr. *Petru Gârboviceanu*, profesoră în București, și a fostă publicatū în revista pedagogică „Lumină pentru toți“.

Fiindū la 1656 Lissa distrusă de cătră Poloni, Comenius perdū din nou întrégă averea sea și ajunse astfel, deja înaintatū în vîrstă, într'o stare deplorabilă; decî din nou fū constrinsū a pleca la drumū. Mai ântăiu merse la Silesia, apoi la Brandenburg; de aci trecu la Stettin, Hamburg și în cele din urmă la Amsterdam, unde în casa unui mecenate, Ludovic de Geer și eređii aceluia, cari multū îlă prețuiaū, petrecu în pace ultimele țile ale furtunosei sale vieți. Departe de patriă, elū muri la anulū 1671.

Amosū Comenius este unū tipū alū suferințelorū. Dar deși în continuū persecutatū de crâncenulū răsboiū îndelungatū, elū nici cândū nu și-a perdutū curagiulū, n'a desperatū; ci modelū de tărie creștinéscă, elū în totū loculū a luptatū cu unū admirabilū entusiasmū pentru realizarea sublimulū scopū, ce urmăria: *educațiunea tinerimei pentru unū viitorū măz fericitū*.

Măréța idee, ce ca unū firū roșu trece prin tóte scrierile lui Comenius, și transpiră din tóte faptele lui cele nobile

și pline de abnegațiune, a fostu *fericirea neamului omnescu prin educațiune, și în educațiune prin învățământul raționalu, metodicu*. Dușmanu neîmpăcatu alu studiarei sciințelor naturale din carte seú din chipuri, fără a se ținu contu de prototipurile naturei înseși, elu đice la învățare sciințelor: „*Totulu este a se presenta sensuriloru, intuițiunea e dovada*“. Eată dar, că Amosu Comenius este celu dintăiu, carele cu mare efectu a profesatu *principiulu intuițiunei*, atâtu de multu accentuatu în pedagogia științifică din timpurile mai recente.

Învățarea în genere Comenius o consideră ca unu mijlocu pentru *înălțarea morală*, care mai multu valoréză decâtu ori-ce erudițiune. „În totu loculū suntu a se cultiva virtuțile cardinale: prudența, dreptatea, îndestulirea cu puținu și tăria voinței, și încă din bună vreme, până-ce nu au începutu să crească viciile. Și fiindcă virtutea se învață prin sevêșirea faptelorū bune, părinții și învățatorii preste totu trebuie să premêrgă elevilorū lorū cu esemplu bunu, ferindu-i ca de focu de societățile cele rele și ținuându-i în strictă disciplină“. De ce mare importanță este *disciplina* în sistemulu educațiunei, rezultă din cuvintele lui Comenius: „*O școlă fără disciplină e ca o moră fără apă*“. Ce asemănare simplă și totuși atâtu de potrivită! „Dar disciplina“, continuă elu, „nu e permisu să degenezeze, ci ea se fiă unu faptu alu iubirei și înțelepciunei, animându pre elevu la împlinirea *voluntară* a datorințelorū sale și astfelu înlăturându nuiua din școlă. *Disciplina* și întregu *învățământulu* trebuie să fiă aduncu pêtrunse de *spiritu creștinescu*, îndrumându pre elevu la destinațiunea ultimă, care este fericirea eternă“.

Însemnătatea *limbilorū*, alu căroru studiū, și cu deosebire alu celei latine, era pe atunci aprópe suma a totu învățământulu, Comenius ni-o arată prin următóarele cuvinte: „Limbile suntu a se cultiva dreptu mijlocu pentru câștigarea și comunicarea culturei, și anume ântăiu cele trebuincióse, spre a nu se răpi timpulū destinatū pentru alte lucruri importante.“

Prin urmare *limba maternă trebuie învățată mai întâi*. Precumă acésta, așa și orî-care altă limbă e a se studia mai multă prin întrebuintare decâtă prin regule; ear manualele sē corēspundă pe deplină gradului de desvoltare spirituală a eleviloră“.

La învățarea *artiloră* se receră trei lucruri; 1) unū modelū sēu idee, 2) o materiă, căreia este a se da forma, și 3) instrumente. Lucrarea trebuie începută la elemente; mai întâi sē consiste în imitarea de modeluri bune. Exemplulū premerge, regula urmēză.

Precumă se vede din cele expuse până aci, Amosū Comenius a avutū, ca puțină alții, o privire adâncă în natură și în împregiurările vieței omenesci. Întregū sistemulū lui pedagogicū este basatū pe sănētose principii; și ceea-ce contribue mai multă la rădicarea nimbului sēu de mare pedagogū, este acea împregiurare, că lui i-a succesū a întroduce aceste principii în *pracsă*, — unū rezultatū, la care nu mulți pedagogi aū pututū ajunge.

Amosū Comenius a esercitatū asupra desvoltărei sciinței pedagogice o enormă influență. Adevērulū acesteī asertiuni ilū probēză mai presusū de tōte acea împregiurare, că toți pedagogii ulterioari de renume aū pășitū mai multă sēu mai puținū în urmele lui. Vomū amintī la acestū locū numai pre Englezulū Iohn Locke, pre Francezulū Rousseau, ear' dintre Germani par excellence pre Pestalozzi, apoi pre Herbart și pre Ziller, cari aū întemeiatū cea mai nōuă școlă pedagogică, — pe cale a cuceri lumea întregă.

Amosū Comenius prin meritele sale neperitōre a dobânditū cununa nemurirei. Numele lui totdeuna va ilustra în modū deosebitū frumosū paginile istoriei pedagogiei și va fi rostitū cu venerațiune din neamū în neamū. Decī nu numai pre elū și principiile lui cele sănătose, ci și pre sine înșiși se onorēză cei-ce onorēză memoria lui!

I. B. Boiu.

DIN CRONICA LUNARĂ.

(*Distincțiune*). Monarchul nostru a conferit ă ordul ă „Coro de feră” dlui Dr. Babeș, profesoră universitară din Bucuresci.

Școla Carmen Sylva. Societatea dămneloră din Sinaia se ocupă cu lucrările preparative pentru a înființa acolo o școlă de fete, că va purtă numele „Carmen Sylva”.

(*Donațiună*). Reposații membrii ai Asociațiunei *Simeon Mangiuca* din Oravița și Dr. *Ioană Moga* din Sibiiă au lăsată pentru biblioteca Asociațiunei prețioase colecțiuni de cărți, cari a și ajunsă la locul destinațiunei loră. Cele dintăiă, preste 400 tomuri, cuprindă cu deosebire scrieri istorice și filologice, ceste din urmă, preste 100 tomuri, cu deosebire medicinale.

Agricultorulă Ioană lui Nicolae Pridie a donată 200 fl. v. a. „Societății” pentru cultura și literatura română din Bucovina.

(*Făă nouă*). *Studentă română dela universitatea din Cernăuți* au hotărîtu redactarea unei foi beletristice sub titlulă „Încercări literare”. Făia, care până acum sub titlulă de „Tinerimea română” apărea litografată, în urma dorinței inteligenței române din Bucovina de ici înainte se tipăresce și se edă în fasciculă lunară. Inregistrămă cu plăcere întreprinderea zeloșiloră nostri studenți!

CONSEMNAREA

sumeloră colectate în favorulă scălei civile de fete a „Asociațiunei transilvane” prin dlă Partenie Cosma.

Teodoră Drăghiță, econ. în Tău 50 cr.; Nicolae Sărbă, econ. în Poiana 1 fl. 50 cr.; I. Tomuța, econ. în Reghină; Stană Demetriă, econ. în Sein; Pavelă Triponă, econ. în Iancalid căte 1 fl.; I. Selagiană, econ. în Bothăza 2 fl.; Paraschiva Drăghici, econ. în Hașag 50 cr.; Ioană Lintă, librară în Caransebeș 13 fl. 50 cr.; T. Muntănă, econ. în Drambar; V. Roșca, G. Muntănă, economi în Hening; Anna Sălcău, econ. în Mihalt; Reveica Runcană, econ. în Holdea; I. L., econ. în Reghină căte 1 fl.

Posta redacțiunei.

Pentru nepriimirea făiei ne rugămă a se adresa dd. abonenți la On. Comitetă ală Asociațiunei. Reclamarile făcute până acum la redacție s'au transpusă administrației, din partea căreia s'au dispusă cele necesare.

Adressele ne rugămă a se scrie cetețu și cu aretarea și în limba maghiară a postei ultime.